

дів медичного або виховного характеру, клопотанні про звільнення особи від кримінальної відповідальності всіх обставин, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні, а недостатність доказів, як протилежна їй

за змістом категорія, – це відображення у постанові про закриття кримінального провадження відсутності достатніх доказів для доведення винуватості особи у суді та обґрунтування вичерпання можливості їх отримати.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
2. Громов Н.А., Полуниін С.А. Санкции в уголовно-процессуальном праве России. Москва : Городец, 1998. 150 с.
3. Лузгин И.М. Расследование как процесс познания. Москва : Высшая школа МВД СССР, 1969. 178 с.
4. Хорьяков С.Н. Процессуальная самостоятельность следователя : дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Москва, 2006. 211 с.
5. Кочкина М.А. Оценка достаточности доказательств на этапе окончания предварительного расследования по уголовному делу: дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Москва, 2015. 197 с.
6. Зинатуллин З.З., Егорова Т.З., Зинатуллин Т.З. Уголовно-процессуальное доказывание: концептуальные основы: монография. Ижевск : Детектив-Информ, 2002. 228 с.
7. Костенко Р.В. Достаточность доказательств в российском уголовном процессе : дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Краснодар, 1999. 170 с.
8. Деев М.В. Достатність доказів у кримінальному процесі України: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2007. 218 с.
9. Стойко Н.Г. Недоказанность обстоятельств уголовного дела / науч. ред. В.Д. Арсеньев. Красноярск : Издательство Красноярского университета, 1984. 104 с.

УДК 34.046

DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2019-4/64>

ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ ЗАРОДЖЕННЯ РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЗА ЧАСІВ КІЇВСЬКОЇ РУСІ (ІХ-ХІІІ СТ.)

HISTORICAL AND LEGAL ANALYSIS OF THE ORIGIN OF SEARCH ACTIVITY DURING THE KIEVAN RUS (XIX-XIII CENTURIES)

Климчук О.М., аспірант кафедри конституційного права
та теоретико-правових дисциплін

*Інститут права та суспільних відносин
Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна»*

Статтю присвячено дослідженню історичному аналізу правових аспектів зародження та розвитку розшукової діяльності за часів Київської Русі у ІХ- ХІІІ століттях. Дослідження зумовлено захистом порушених прав, свобод та законних інтересів людини і громадянина, що не може здійснюватися повноцінно без проведення розшукової роботи. Реформування правоохоронної системи України допоможе провести зазначене оновлення з урахуванням історико-правового досвіду на етапі зародження досліджуваної діяльності.

Аналіз додержавного періоду характеризується наявністю звичаєвого права, різного роду заборон та плеємних звичаїв, що стимулює колективний контроль один над одним та суспільний осуд порушника. Традиції знайшли свій природно-правовий відблиск у звичаях, що врегульовували поведінку на початковому етапі одержавленого суспільства. Здійснення розшуку та помсти належить потерпілому від злочину досить тривалий час. Першою писаною пам'яткою давньоруського права є «Руська Правда», де робляться перші спроби закріплення процедур розшукової діяльності.

На особливому рахунку було майно, життя та здоров'я князя та його оточення, що стимулювало, наприклад, детальний розшук викрадених речей. Письмове звичаєве право закріплює представників князя (вірники, мечники, тіуни, десятники та інші) та у їх функціональних обов'язках додається розшукова діяльність.

«Руська правда» виділяє «заклич», «зведення» і «гоніння сліду». Дві останні належать до розшукової діяльності. Досліджуються редакції «Руської Правди» та вплив на неї княжої волі, панівного класу, візантійських договорів, церковної та судової практики. Стверджується приватний характер судового вирішення порушень із використанням здобутих позивачем доказів за результатами проведеної ним же розшукової діяльності.

Звертається увага про відсутність поділу «Руської Правди» на матеріальні та процесуальні норми, а також на значну кількість архаїзмів. Наукова парадигма того часу розвивалася досить повільно і єдиним законодавцем був князь, що у більшості реалізовував волю пануючого класу.

Із прийняттям християнства, становленням державності Київської Русі, виник апарат примусу з боку князівської верхівки, на якому і ґрунтувався апарат державної влади у сфері розшукової діяльності.

Ключові слова: «гоніння сліду», «заклич», «зведення», «Руська Правда», звичаєве право, Київська Русь, розшук, розшукова діяльність, табу.

The article is devoted to the study of the historical analysis of the legal aspects of the origin and development of search activity during the years of Kyiv Rus in the 19th and 13th centuries. The research is due to the protection of violated rights, freedoms and legitimate interests of a person and a citizen, which can not be carried out fully without conducting wanted work. Reforming the Ukrainian law-enforcement system will help to carry out this update, taking into account historical and legal experience at the stage of the birth of the investigated activity.

The analysis of the pre-state period is characterized by the existence of customary law, various kinds of prohibitions and tribal customs, which stimulates collective control over one another and the public condemnation of the offender. Traditions have found their natural and legal glare in the customs that regulate behavior at the initial stage of the state-owned society. The pursuit and retaliation of a victim is a long time. The first written monument of ancient n law is "Ruska Pravda", where the first attempts to consolidate the investigative activities are being made.

In particular, the property, life and health of the prince and his entourage, this stimulated, for example, a detailed search for stolen things. Written customary law consolidates the representatives of the prince (faithful, swords, triunes, princes and others) and their search functions are added to their functional duties.

"Russkaya Pravda" highlights "call", "summary" and "persecution of the track". The last two are for investigative activities. The editors of the Ruska Pravda and the influence of her prince's will, the ruling class, Byzantine treaties, church and jurisprudence practices are being researched. The private nature of the court decision for violations is confirmed with the use of evidence obtained by the plaintiff based on the results of his investigative activities conducted by him.

Attention is drawn to the absence of division of the "n Truth" into material and procedural norms, as well as to a significant number of archaisms. The scientific paradigm of that time developed quite slowly and the only legislator was a prince, who in the majority realized the will of the ruling class.

With the adoption of Christianity, the emergence of statehood of Kievan Rus, a coercive apparatus emerged from the princely elite, on which the apparatus of state power in the field of search activity was based.

Key words: "persecution of the trace", "zaklych", "summary", "n Truth", customary law, Kievan Rus, search, search activities, taboo.

Постановка проблеми. Постійний динамічний розвиток суспільних відносин в Україні зумовлює наявність колізій у правовому регулюванні, що у свою чергу сприяє негативним тенденціям до розвитку злочинної діяльності. Постійний процес удосконалення та модернізації механізмів діяльності правової держави на сучасному етапі потребує вдосконалення багатьох сфер суспільних відносин, зокрема, розшукової діяльності. Означене передбачає необхідність якісно нового рівня осмислення сутності, завдань і законодавчого врегулювання організації оперативно-розшукової діяльності. А це не можливо зробити без розуміння особливостей зародження цих процесів опираючись на історичний аналіз даної проблеми.

Забезпечення правопорядку було однією з основних функцій держави з ранніх етапів її створення, що здійснювалася уповноваженими на те особами та органами для забезпечення внутрішнього порядку та зовнішньої безпеки від оточуючих ворогів. Історія держави та права не може однозначно сказати, коли точно виникла необхідність у запровадженні механізмів розшукової діяльності.

Стан дослідження. Вагомий внесок у розвиток теорії і практики оперативно-розшукової діяльності в Україні зробили такі вітчизняні вчені, як: К.В. Антонов, О.М. Бандурка, Б.І. Бараненко, В.П. Бахін, Г.М. Бірюков, В.І. Василенчук, М.С. Вергузаєв, А.Ф. Возний, О.А. Гапон, В.А. Глазков, В.О. Глушков, В.Я. Горбачевський, В.М. Гринчак, О.М. Джужа, О.Ф. Долженков, Є.А. Дидоренко, О.О. Дульський, В.М. Євдокімов, В.П. Захаров, А.В. Іщенко, О.О. Хісєльов, І.П. Козаченко, О.І. Козаченко, Я.Ю. Кондратьєв, О.В. Копан, М.В. Корнієнко, М.В. Костицький, В.В. Крутов, В.С. Кузьмічов, В.І. Лебеденко, В.К. Лисиченко, В.В. Матвійчук, Є.М. Моїсєєв, П.П. Михайленко, О.В. Негодченко, В.А. Некрасов, Д.Й. Никифорчук, С.І. Ніколаюк, С.В. Обшалов, К.М. Ольшевський, Ю.Ю. Орлов, В.Л. Оргинський, В.П. Пилипчук, М.М. Перепилиця, М.А. Погорецький, В.В. Поливода, І.І. Приполов, М.Б. Саакян, І.В. Сервецький, В.А. Мілюков, О.П. Снігерьов, М.П. Стрельбицький, О.М. Стрільців, В.Д. Сущенко, І.В. Тарасюк, Ю.Є. Черкасов, О.І. Чулкова, О.Г. Цветков, І.Р. Шинкаренко, М.Є. Шумило та інші вчені, що представляють різні галузі правової науки.

Новизна даного дослідження полягає в тому, що необхідність комплексного дослідження зародження розшукової діяльності зумовлена потребою в розумінні захисту прав і законних інтересів людини та громадянина та розшукової діяльності як складової діяльності правоохоронної функції держави. Тим більше в умовах реформування правоохоронних органів виникає потреба в історико-теоретичному аналізі зародження цієї складової державного впливу на регулювання суспільних відносин. У свою чергу означене допоможе виробити та визначити оптимальний варіант належного функціонування розшукової діяльності для сучасності.

Виклад основного матеріалу. Розглядаючи історію держави та права України можна припустити, що поява перших спроб розшукової роботи була викликана необхідністю здійснення правосуддя. У додержавний період існувало звичаєве право, різного роду заборони (табу), що передавалося усно старійшинами родів та було обов'язковим для додержання усіма членами племені.

За часів звичаєвого права норми права і моралі були єдині та сформували певний рівень правосвідомості та

правової культури для протодержави свого часу. Люди загалом їх виконували за звичаєм предків та не піддавали сумнівам, а за необхідності можна було вплинути на проблемну ситуацію зі сторони племінної общини. Наприклад, невиконання усталених правил поведінки мало логічний наслідок – засудження та покарання порушників віри й звичаїв односельцями.

Часто діяння, які вчинялися за тих часів можна було кваліфікувати як злочини сьгодні. Тобто, муки провини у первісному суспільстві ставали для винної особи наслідком порушення усталених правил та традицій, а на потерпілу сторону покладений був розшук та помста. Так, ситуація із встановленням особи злочинця чи пошуку викраденого майна покладалася на особу потерпілого. Тому звертаючись до суду з офіційною скаргою вже мало бути відомо: хто злочинець і де він заховав вкрадене. Лише через певний час, коли змінився уявлення суспільства про злочин, держава починає брати на себе зобов'язання щодо розшукової діяльності.

Отже, протиправне діяння, розшук винної особи та покарання в прямому та переносному сенсі повсякчас супроводжували життєдіяльність будь-якого суспільства. Тому можна зробити висновок про те, що прототипи сучасної розшукової діяльності існували ще у додержавному суспільстві.

Як засвідчують історичні джерела, норми звичаєвого права зароджувалися на українських землях з I століття н. е. та врегульовували порядок здійснення кровної помсти, а також деяких процесуальних дій (присяга, ордалії, оцінка показань свідків). Поступове витіснення влади жінки і становлення епохи патріархату не означало зникнення традицій, що формувалися впродовж тисячоліть. Традиції знайшли свій природно-правовий відблиск у звичаях, що врегульовували поведінку на початковому етапі одержавленого суспільства [1, с. 34].

З часом почали виникати ситуації, коли окремі звичаї родового ладу почали використовувати в інтересах панівного класу, поступово трансформувалися і закріплювалися у нормах звичаєвого права. Але саме існування звичаєвого права є логічним доказом того, що людина схильна його порушувати [2, с. 28]. Або ж використовувати його на користь певної особи чи групи людей для задоволення їх особистісних інтересів. Дана можливість реалізується через вплив на формування звичаєвих правил поведінки.

Так, наприклад, розповідаючи про східнослов'янські племена, літописець у «Повісті врем'яних літ» зазначав, що ці племена «имяху обычаи свои, и закон отец своих, и преданья, каждо свой нрав» [1, с. 34].

Тому саме наявність правил поведінки всіх членів роду викликала потребу у встановленні фактів злочину, викритті винних осіб, встановлення їх вини у вчиненні протиправного діяння. І лише з часом після зміни уявлень суспільства про діяльність представників влади, злочини починають характеризувати як суспільно-небезпечні і держава починає брати на себе зобов'язання щодо розшукової діяльності.

З виникненням державності на землях Київської Русі виникла і функція охорони громадського порядку. Видатний пам'ятник давньоруського права IX – XII ст. «Руська правда» наводить яскраві картини міського життя Київської Русі, де мали місце бійки, погрози оголеними

мечами, захоплення чужих коней і їзда на них по місту, бешкетництво на банкетах, виривання борід і вусів. За ці порушення встановлювалась сувора відповідальність. У Київській Русі покладалась обов'язки і передбачалась відповідальність за належне утримання шляхів сполучення, будівництво і ремонт мостів і перевозів, благоустрій міст і дотримання правил перевезення вантажів. Спеціальні посадові особи збирали торгове мито, слідували за дотриманням мір і ваг, контролювали правила внутрішньої торгівлі. В Київській Русі прослідковується намагання виділити порушення порядку в громадських місцях (ринок, вулиця, банкет) і визначити коло посадових осіб із князівського оточення, наділених повноваженнями припиняти такі дії чи карати за них [3, с. 15–16].

Особливу увагу приділяли посяганням на майно, життя, здоров'я князя або його оточення, громадську безпеку на його територіях, при встановленні місцезнаходження біглих рабів, захисту торгових шляхів.

В Київській Русі мала місце і приватна розшукова діяльність. Так, вбивство князя Ігоря, сина князя Олега Святославовича розслідується за дорученням князя Ізяслава приватними особами Дулебом і Іваницею, які під виглядом мандрівників зупинились в тому монастирі, де був вбитий князь Ігор. Дулеб та Іваниця обережно розпитували монахів про те, що сталося, встановлювали з ними добрі дружні стосунки, не розкриваючи своїх істинних намірів. Під час таких контактів Дулебу вдалося встановити, як тепер говорили б оперативні працівники, довірчі відносини з дівчиною на ім'я Ойка, яка розповіла мандрівнику про те, що князь Ігор захистив її від насильників, які потім йому помстилися. Вбивці після отримання такої інформації були встановлені і затримані князівськими дружинниками. Приватних осіб для розшуку викраденого майна, встановлення і затримання осіб, підозрюваних у вбивствах, розбоях, розшуку боржників могли найняти тільки заможні люди [3, с. 17–18].

Саме у наведеному прикладі про вбивство князя Ігоря, сина князя Олега Святославовича, чітко прописані дії сторін стосовно вбивства, розшук винуватця, компенсація за вбитого з майна вбивці тощо.

Доказом розвитку розшукової діяльності є те, що зважає право у своїх письмових джерелах починає робити спроби закріплення процедур її здійснення. Хоча дане питання ускладнюється відсутністю єдиного кодифікованого акта, який зберігав би норми і традиції розвитку Київської Русі, однак норми тогочасного права можна відшукати у звичаях, традиціях, літературних джерелах. Такими літературними джерелами є Перший Києво-Печерський звід (1074 р.), Повість врем'яних літ (1113–1114 рр.), Київський літопис (1113–1200 рр.), Галицько-Волинський літопис (1209–1292 рр.), договори Русі з греками X ст. та законодавчий збірник «Руська Правда» XI – XII стст., що зберігся у складі літописів. Проаналізувавши ці джерела, можна зробити висновок, що ранньофеодальна держава Київська Русь, для якої були притаманні майнове розшарування населення, привілейоване становище феодального класу, мала витоки зародження функцій правоохоронної [4, с. 210] і як результат, розшукової діяльності.

Починаючи з X ст. існує князівське законодавство. На початку становлення державності в Київській Русі апарату поліції не існувало. Відповідні функції на території свого князівства виконували князь і його представники (вірники, мечники, тіуни, десятники). При необхідності розшук і виявлення злочинців без участі представників князя міг здійснюватися за древнім правилом «куди приведе слід, там і знаходиться злочинець», встановлений першою редакцією Руської правди і ст. 77 Пространної правди («свод», «гонений следа») [5, с. 635].

«Руська правда», по суті, розглядає три стадії процесу – «заклич», «зведення» і «гоніння сліду». «Заклич»

був оголошенням потерпілого про вчинений злочин, частіше всього про пропажу речі, і проводився в людному місці, на «торгу». Якщо пропажа виявлялася після закінчення трьох днів з моменту «заклича», той, у кого вона знаходилася, вважався «татем» – злодієм. При «зведенні» власник разом із добросовісним набувачем повинен був відшукати третю особу, у якій добросовісний набувач придбав розшукувану річ. Якщо і третя особа доводила добросовісне придбання, всі троє повинні були вести подальший розшук особи, у якій була придбана річ. Таким чином, у цій формі розшуку брав участь сам потерпілий, а також особи, на яких лягла підозра, з метою відвести від себе цю підозру. «Зведення» з участю потерпілого обмежувалося межами общини. Як правило, зведення було розшуковою діяльністю відносно злочинів проти власності. «Гоніння сліду» – це розшук особи, що вчинила злочин, по залишених нею слідах. У ст. 77 Пространної правди були встановлені певні правила «гоніння сліду». Так, якщо слід втрачався на великій дорозі або в степу, пошук злочинця припинявся. Якщо ж сліди приводили в яку-небудь общину, то на неї покладалась обов'язок відшукати злочинця і видати його або продовжувати пошук злочинця за межами своєї общини. У разі невиконання цих вимог община зобов'язана виплатити так звану «дику виру», тобто штраф, що накладався на всю общину [6].

Таким чином, керуючись «Руською правдою» розшукова діяльність проводилася без будь-якої участі спеціальних органів держави: самим потерпілим, особами, на яких лягла підозра, членами общини.

Означене підтверджує, що дозволялося активно залучати до розшуку велику кількість людей, об'єднаних общиною. Ініціатором розшуку злочинця були особи, яким було завдано шкоди. У міру формування державності відбувається розвиток адміністративно-судових органів. Удосконалюється система розшуку злочинців, особливо розшукової роботи за вчинення державних злочинів, і «відомих лихих людей». Законодавче закріплення таких новел мало місце в Судебнику 1497 р. – першому кодексі загальнооруського права. Відповідно до його норм, розшук найбільш небезпечних для суспільства злочинців здійснювався представниками княжої адміністрації [7, с. 447].

Поряд із цим зібрані позивачем дані використовувалися в суді як докази при обґрунтуванні поданого позову. Таким чином, проведений розшук передував та був основою для судового розгляду справи.

Княжа воля реалізувалася на початках зародження розшукової діяльності в основному у нормативно-правовому форматі. Руська Правда містить язичницькі норми, княжі грамоти, церковну та судову практику, русько-візантійські договори та інші виявлення княжої волі. В нормах законодавчого збірника тісно переплітаються матеріальні та процесуальні положення, в яких також можна виявити окремі аспекти розшукової діяльності. Утім, у науковому сенсі прийнято поділяти збірник на три редакції: коротку, поширену (велику) і скорочену. Остання, що являє собою пізнішу редакцію широкі, позбавлена характеру законодавчої пам'ятки. Водночас значну роль у формуванні Руської Правди відіграла й судова діяльність князів, яка підтвердила велике значення судового прецеденту як джерела права Київської Русі. Приміром, посилення на конкретні судові рішення можливо знайти у ст. 23 короткої Правди та ст. 2 поширеної (великої) Правди, де зазначено, зокрема, що так судив Ярослав, так вирішували і його сини [8, с. 47].

Тому можна стверджувати, що протягом цього періоду відбувалося зародження розшукової діяльності і саме за часів Київської Русі було здійснено перші спроби нормативного закріплення для однакового врегулювання суспільних відносин.

Руська Правда є основним кодифікованим джерелом права та, відповідно, способів і методів діяльності первісних ранньофеодальних методів здійснення розшукової діяльності. Цей законодавчий збірник має суперечливий характер, через те, що в собі містить, два види переплєтених матеріальних (регулюють суспільні відносини щодо права власності, зобов'язального, сімейного, спадкового, кримінального прав) та процесуальних (передбачають порядок судочинства загалом та розслідування злочинів, тобто правоохоронну функцію) норм. Початок становлення досліджуваного питання на території сучасної України сягає першої пам'ятки права – Руської Правди часів Київської Русі [9, с. 29].

Під час існування Київської Русі охорона князів здійснювалась найбільш постійним воєнним формуванням – дружиною. Це були не просто охоронці, а найбільш близькі до князя люди. Дружина була ядром війська. У перший період існування Київської Русі дружинний лад характеризувався тим, що дружинники постійно перебували поруч із князем, жили при його дворі, поділяли його інтереси, в усьому допомагали йому. Князі постачали дружину всім необхідним: їжею, одягом, зброєю. Вони вважали дружинників своїми радниками. Основний контингент дружини – родова знать, але усякий, кого і князь вважав цінним у ратній справі й пораді, міг бути включеним до складу дружини рядів [10, с. 403].

Погоджуємося із точкою зору колективу авторів посібника, що захист правопорядку офіційно належав князеві та його дружині, тивунам, тисяцьким, посадникам (намісникам) та волосним, вотчинникам та сільській громаді-общині [11].

Разом з тим вже в Руській Правді згадувалися якісь “вірники” – представники князівської адміністрації, які, судячи за деякими даними, здійснювали розшук злочинців, викривали їх, судили і виконували покарання шляхом стягнення штрафів. Відомий дослідник історик В. О. Ключевський, тлумачачи термінологію адміністративно-судових установ Давньої Русі, називає і таку категорію слуг князівської адміністрації, як “Ємець” (чиновник, який заарештує (емлет) винного або підозрюваного), названий згодом “доводчиком”, і “тіуни”, в обов'язок яких входили розшук, здійснення правосуддя і збір судових мит [12].

Висновок. Отже, започаткування та становлення правоохоронних органів та розшукової діяльності на українських землях сягає першої пам'ятки права – Руської Правди періоду Київської Русі. Що являє собою звід давньоруських законів, як регулювали найбільш важливі сфери суспільних відносин, де князь вважав за необхідне здійснювати контроль із боку держави аж до 1240 року. Аналіз документу показує наскільки динамічно розвивалося давньоруське право. Можна припустити, що такий поштовх був даний після Хрещення Русі і бажанням князів привести до Київської Русі кращі надбання того часу. Княжі слуги із вимогою часу починають брати на себе функції розшукової діяльності.

Давньоруська право ґрунтувалося на приватному характері судового вирішення конфліктів з покладанням на потерпілого тягаря розшуку злочинця і доведення його провини. Можна тільки здогадуватися про методи розшуку і можливих інформаторів злочинів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Повесть врем'яних літ. Літопис (За Іпатським списком) [пер. з давньоруської, післяслова, коментар В.В. Яременка]. К.: Рад. письменник, 1990. 558 с.
2. Калинюк Н.М. Тактика проведення очної ставки: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ, 2012. 233 с.
3. Бандурка О.М. Оперативно-розшукова діяльність. Частина I: Підручник. Харків: Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2002. 336 с. URL: <http://194.44.152.155/elib/local/r26.pdf>
4. Т.П. Яцик, М.В. Тесляр Генезис становлення та розвитку правоохоронних органів, що здійснюють досудове розслідування злочинів у сфері оподаткування. *Міжнародний юридичний вісник: актуальні проблеми сучасності (теорія та практика)*. Вип. 4–5 (8–9). 2017. С. 208–2014.
5. Алексеев, Н.Н. Русский народ и государство: учебник. М. Аграф. 1998. 640 с.
6. Памятники русского права. М.: Госюриздат, Вып. VIII. 1961. 667 с.
7. Исаев И.А. История государства и права России: учебник. 3-е изд., перераб. и доп. М. Юристъ. 1996. 544 с.
8. Руська правда. Тексти на основі 7 списків та 5 редакцій. К.: Вид-во НАН України. 1935. 193 с.
9. Хамула П. Особливості становлення та розвитку правоохоронних органів на території України: історичний аспект. *Виче*. 2015. № 4. С. 28–31.
10. Костюков О.Д. Становлення та розвиток в Україні сфери охорони органів державної влади та посадових осіб. *Форум права*. 2011. № 4. С. 403–409
11. Албул С.В., Андрусенко С.В., Мукоїда Р.В., Ноздрін Д.О. Основи оперативно-розшукової діяльності: навч. посіб. Одеса: ОДУВС, 2016. 270 с. URL: <http://194.44.152.155/elib/local/r493.pdf>
12. Маркушин А.Г. Оперативно-розыскная деятельность: учебник для вузов. 2-е изд., перераб. и доп. М.: Издательство Юрайт. 2013. 399 с. URL: https://stud.com.ua/62146/pravo/operativno-rozshukova_diyalnist